

СІМ'Я І СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Розглянуто сутність сімейних цінностей як феномену, що має важливе значення для сім'ї, поважається і підтримується всіма її членами, забезпечує міцність сімейного союзу. Представлено генезу сімейних цінностей британської сім'ї, встановлено їхню зумовленість традиціями, функціями, що поклалися на цей соціальний інститут. Виявлено відмінності у сімейних цінностях, властивих представникам різних країн Об'єднаного Королівства. З'ясовано, що останніми роками британці віддають перевагу моральним, гуманістичним цінностям, які розглядаються як основоположні принципи, що забезпечують ефективну життєдіяльність сімейного мікроколективу, його успішне функціонування.

Ключові слова: сім'я, сімейні цінності, сімейні традиції, функції сім'ї, Велика Британія.

Сім'я – одна з найважливіших форм організації життя людей, яка має фундаментальне значення як для кожного окремого індивіда, так і для суспільства загалом. Вона спирається на шлюбний союз, родинні зв'язки, різноманітні відносини між чоловіком і дружиною. Сім'я дає змогу задовольнити значну частину фізичних і духовних потреб людини. За сприятливих умов – це найбільш надійний духовний притулок особи, те місце, де її чекають, люблять, готові зрозуміти і допомогти, де панують взаємоповага, взаємна моральна і правова відповідальність. Водночас, у зв'язку зі зміною колишньої ідеології, поряд із традиційним видом шлюбу з'являються альтернативні його різновиди, які не тільки ставлять під загрозу виконання сім'єю покладених на неї функцій, а й спрощують сутність цього соціального інституту, спричиняють деградацію характерних для нього цінностей.

Важливість сімейних цінностей зумовлена тим, що ціннісна свідомість людини творить її власний світ емоційних переживань, ціннісних образів. У ціннісній формі індивід не об'єктивує, а суб'єктивує зовнішню дійсність, привласнюючи її, наділяючи людськими смислами, стверджуючи тотожність із самим собою. Тому цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність. Тобто світ цінностей – це світ

практичної діяльності. Адже емоційне ставлення людини до явищ зовнішнього буття, їх оцінювання здійснюються в практичному житті. Ціннісна свідомість не цікавиться, чим є предмет сам по собі, для неї важливо лише те, яке значення він має для людини, в чому його цінність. Прекрасне і потворне, піднесене і нище, трагічне і комічне, добро і зло не існують в об'єктивному світі самі по собі. Вони відчуються людиною як оцінки реальних явищ.

Сімейні цінності поділяються на матеріальні та духовні. Й ті, й інші можуть бути справжніми сімейними цінностями, якщо підтримуються і захищаються всіма членами сім'ї. До матеріальних цінностей належить сімейне майно, що передається у спадщину. Духовні цінності – це ідеї, переконання, які об'єднують сім'ю, те, заради чого вона існує. Це не просто загальний погляд на різні питання (світогляд), а й прагнення відстоювати цей погляд, захищати його. Духовні цінності втілюються в сенсі життя, етиці та моралі, характері статевих відносин, змісті сімейних традицій, розумінні ролей чоловіка і дружини, старшого покоління, ставленні до друзів, сусідів і сторонніх, охоплюють загальний сімейний спосіб життя.

Дослідженню ціннісних пріоритетів сучасної української сім'ї присвятили свої праці А. Бондарчук, Л. Канішевська, Л. Карецька, В. Кравець, Л. Гончар, К. Павицька, І. Сайтарли, А. Хижняк, О. Чеботарьова, О. Шайкіна, Т. Яблонська, Л. Яценко та інші.

В умовах інтеграції України в Європейський простір актуалізується проблематика, пов'язана з вивченням зарубіжного досвіду в різних сферах суспільного та особистісного життя, в тому числі й тих, що стосуються особливостей функціонування інституту сім'ї, властивих йому цінностей. Адже кожен народ упродовж свого історичного шляху формує свою унікальну систему цінностей, яка визначає спосіб його життєдіяльності. Поведінка представників різних культур у тих чи інших ситуаціях детермінується особливостями мислення, світоглядною специфікою, відображається у мові, звичаях, святах, статевих і вікових взаєминах, сімейному житті тощо [4].

У цьому контексті певний інтерес становить досвід країн Об'єднаного Королівства Великої Британії – відомих неодноразово сімейних традицій, які від давнини до сьогодення значною мірою не лише визначають життєдіяльність сім'ї, а й

безпосередньо впливають на її цінності, тобто все те, що має важливе значення для сім'ї, поважається і підтримується всіма її членами, забезпечує міцність сімейного союзу або призводить до його деградації та руйнування.

Мета статті – на основні теоретичного аналізу простежити генезу цінностей британської сім'ї, виявити сімейні ціннісні пріоритети сучасних британців.

Звернення до минулого Великої Британії засвідчує, що характерні для неї сімейні цінності зазнавали певної трансформації протягом історичного розвитку, що значною мірою зумовлювалося сутністю розуміння поняття “сім'я”.

Протягом XVIII століття у британському суспільстві набули визнання три основні погляди на сутність сім'ї.

Відповідно до першого з них, сім'я розглядалася як кровно-шлюбний союз, який об'єднує близьких родичів та осіб, пов'язаних шлюбом, незалежно від відстані проживання.

Однією з основних сімейних цінностей, за такого розуміння сутності сім'ї, вважалася любов. Однак її трактування значно відрізнялося від сучасного. Любов-пристрасть між подружжям не шанувалася, оскільки асоціювалася з деструктивними ознаками, ревностями, нетривалістю й протиставлялася поміркованості та іншим цінностям епохи Просвітництва. На думку англійської аристократії, любов уособлювалася в дружбі. Іншою важливою цінністю сім'ї на той час була повага, яка мала згодом перетворитися на більш ніжне почуття між подружжям.

Отже, пріоритет під час створення сім'ї надавався дружбі та повазі, тоді як любов уявлялася ненадійним підґрунтям, яке не може зміцнити шлюб без двох інших почуттів. Водночас любов допускалася у відносинах між батьками і дітьми, де вона мала супроводжуватися почуттям обов'язку обох сторін стосовно одна одної.

У сім'ї чітко простежувався розподіл функцій, виконання яких мало забезпечити її нормальну життєдіяльність. Чоловік зазвичай виконував роль глави сім'ї, контролюючи великі покупки та зміни усталеного способу сімейного життя, на нього покладалася відповідальність за управління господарством. Дружина виконувала ролі економки, яка розпоряджалася щоденними справами, та виховательки дітей. При цьому рольові функції мали чітко встановлені гендерні відмінності:

чоловік не міг один виховувати дітей; у разі смерті дружини він мав або знову одружитися, або взяти для виконання її обов'язків незаміжню родичку.

Другий погляд на сім'ю охоплював усіх членів одного господарського комплексу (домогосподарства), об'єднаних спільним проживанням та економічними зв'язками, в тому числі далеких родичів і слуг. Але поступово спостерігається вилучення із сімейного кола слуг, що послаблює сприйняття сім'ї як домогосподарства. Базовою сімейною цінністю стає релігія – сім'я все більше починає розумітися як союз, освячений церквою.

За третього погляду, сім'я тлумачилася як генеалогічна лінія шляхетного походження, що сягала глибини століть. У цьому випадку до поняття “сім'я” залічувалися не лише живі, а й померлі родичі (сім'я у значенні рід) [6]. Основоположною цінністю у розумінні сім'ї як роду вважався обов'язок, що виявлявся через покірність дітей батькам, у тому числі під час вибору шлюбного партнера; вимогу збереження родового імені, маєтку і народження спадкоємця; моральне виховання дітей та забезпечення їх належною освітою. На початку ХІХ століття інтерпретація обов'язку дещо змінюється. І хоча він залишається важливою цінністю, член сім'ї вже має змогу спрямувати свої зусилля на досягнення власного благополуччя, але лише в тому разі, якщо це не суперечить інтересам сім'ї загалом. Особисте щастя стає більш реальною перспективою, за умов, що його досягнення не порушує обов'язків перед родом.

Для окремої людини поняття сім'ї утворювалося шляхом накладання один на одного всіх наведених поглядів.

Другу половину ХІХ століття в Англії зазвичай називають “Вікторіанською епохою”, яка продукувала “Вікторіанську сім'ю” та її цінності. На той час у британському суспільстві культивувалися християнські цінності. Правляча королева Вікторія надавала великого значення сім'ї, вважаючи, що здоров'я нації безпосередньо залежить від морального здоров'я кожної окремої сім'ї: “Народ, який у сім'ї живе в злагоді, несе цю злагоду в суспільство” [2]. З огляду на це сімейні цінності тісно пов'язувалися з моральністю, релігійністю і способом життя, який давав змогу відрізнити добро від зла.

Традиційна британська сім'я становила замкнене коло, обмежене власними інтересами, закрите для сторонніх.

Протягом ХХ століття під впливом зміни сімейної структури сімейні цінності теж зазнають суттєвих змін. Релігійний кодекс, який у попередні історичні періоди чітко окреслював модель належної сімейної життєдіяльності, поступово втрачає домінуюче значення. На заміну йому приходить матеріальний добробут, набуваючи пріоритетної цінності. Навіть у найбільш консервативних сім'ях середнього класу зруйновано традиційну замкненість. Більшість жінок залучаються до трудової діяльності поза домівкою, зберігаючи статус працюючої жінки не лише після заміжжя, а почасти й після народження дитини.

Інша важлива зміна, якої зазнала британська сім'я, – зменшення її чисельності. На сім'ї з чотирма і більше дітей сьогодні припадає лише 20 % від загальної їх кількості, майже вдвічі збільшився відсоток бездітних подружніх пар. Переважна більшість сімей має одну-дві дитини [5].

Особливості сімейних цінностей Великої Британії переважно регулюються законодавчими актами, які тією чи іншою мірою стосуються інституту британської сім'ї та способів її функціонування.

Сфера сімейних відносин у Великій Британії визначається окремими актами, кожний з яких регулює певне коло питань. До таких актів належать: Закон про шлюб (1949); Закон про реформу сімейного права (1969), який вніс уточнення та доповнення у попередні закони про наслідування і права незаконнонароджених дітей; Закон про визнання шлюбу недійсним (1971); Закон про розлучення та окреме проживання подружжя (1971); Закон про майнові відносини подружжя (1973), який встановив режим окремішності майна подружжя; Закон про реформу сімейного права (1987), який уточнив обов'язки батьків стосовно незаконнонароджених дітей.

З 5 березня 2005 року у Великій Британії набув чинності Закон про цивільне партнерство (Law of Civil Partnership), який складається з восьми частин, 196 статей і містить 22 додатки. Закон визначає цивільне партнерство як відносини між двома особами однієї статі (цивільними партнерами), які зареєструвалися в цьому статусі. Цивільне партнерство може укладатися лише особами однієї статі, які досягли 18 років, не

перебувають у шлюбі або іншому зареєстрованому партнерстві, у забороненому родичстві.

Згідно з англійськими законами, для легітимації сім'ї потрібна або реєстрація шлюбу в органах цивільної влади, або вінчання в церкві. Останнім часом спостерігається збільшення цивільних шлюбів, хоча багато хто віддає перевагу церковному обряду. Після традиційної весільної мандрівки молоді відокремлюються від батьків.

Не можна не зважати й на такі характерні для британського суспільства явища, як зниження важливості шлюбу, зростання кількості абортів і розлучень [7]. Якщо у вікторіанські часи майже кожна сім'я в повному складі щонеділі відвідувала церкву, то сьогодні серед 72 % християн цієї традиції дотримуються лише 18 %.

Зміст сімейних цінностей значною мірою залежить від функцій, що покладаються на британську сім'ю, а саме:

- народження і виховання дітей;
- збереження, розвиток і передання наступним поколінням цінностей і традицій суспільства, акумуляція та реалізація соціально-виховного потенціалу;
- задоволення потреб людей у психологічному комфорті та емоційній підтримці, почутті безпеки, відчутті цінності та значущості свого “Я”, в емоційному теплі та любові;
- створення умов для особистісного розвитку всіх членів сім'ї;
- задоволення сексуально-етичних потреб;
- задоволення потреб у спільному проведенні дозвілля;
- організація спільного ведення домашнього господарства, розподіл трудових обов'язків у сім'ї, взаємодопомога;
- задоволення потреби людини у спілкуванні з близькими людьми, у встановленні з ними комунікативних зв'язків;
- задоволення індивідуальних потреб у батьківстві та материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації у дітях, соціальний контроль за поведінкою окремих членів сім'ї;
- організація діяльності з фінансового забезпечення сім'ї, рекреативна функція – охорона здоров'я членів

сім'ї, організація їхнього відпочинку, зниження стресових станів [1, с. 43].

До цінностей, які підносяться у британській сім'ї на рівень культурних традицій, належать доволі побутові речі – від регулярного відвідування церкви, традиційних сімейних обідів, святкування Різдва, Великодня до святкування днів народження членів сім'ї, закінчення школи або університету. Це забезпечує спільність інтересів сім'ї, оскільки під час святкових обідів створюються сприятливі умови для спілкування, обговорення тих чи інших проблем. Зважаючи на це, до сімейних цінностей британці відносять вірність (12,4 %), взаємоповагу (13,3 %), розуміння і терпимість (42,5 %), фінансове забезпечення (29,3 %) [3, с. 184].

Водночас частини Об'єднаного Королівства значно різняться одна від одної культурою, традиціями, мовою, а також сімейними цінностями.

Проведені К. Вінтер опитування 4000 жителів Об'єднаного Королівства дали їй змогу виокремити 10 цінностей, що мають пріоритетне значення для сучасних британців. Перші місця у рейтингу посіли такі цінності, як “турбота” (49 %) та “сім'я” (46 %). При цьому важливо звернути увагу на такий факт: якщо розглядати сім'ю з погляду запропонованих М. Рокичем термінальних та інструментальних цінностей, то в британській культурі сім'я є інструментальною цінністю. (У нашій культурі ця цінність традиційно мала термінальний характер.) Тобто, для британців сім'я – це інструмент для досягнення інших важливих цінностей. Громадська думка суворо засуджує порушення подружньої вірності. В Англії прийнято, щоб під час усіх публічних виступів політичного або громадського діяча поряд із ним сиділа його дружина, що розглядається як свідчення міцності його сім'ї, добропорядності й чесності. Цього звичаю дотримуються й відомі діячі профспілкового руху. Під час виборчої кампанії кандидата в депутати парламенту повсюди супроводжує його дружина.

На другому місці виявилися “чесність” (40 %) та “гумор” (39 %). Причому цінності “гумор” і “дружба” посіли найвищі місця у кожній країні Об'єднаного Королівства.

Шотландці, порівняно з іншим населенням Великої Британії, віддають перевагу “повазі” та “довірі”.

Для Шотландії, Уельсу та Ірландії вагому сімейну цінність становить повага до своєї національної культури, історії та мови.

Мешканці Північної Ірландії були єдиними, хто серед сімейних цінностей назвав “обов’язок” (зобов’язаність).

Лише лондонці серед провідних сімейних цінностей називають “творчість” та “емоційність”. Мешканці столиці ціннісною нормою сім’ї також вважають “довіру” і “чесність”, що не характерно для жителів інших частин Об’єднаного Королівства [8].

Північний Захід та Південний Схід Об’єднаного Королівства – єдині два регіони, які внесли до переліку сімейних цінностей “терпимість”. Ці респонденти орієнтовані на сімейні цінності, властиві їхній громаді, вважаючи їх водночас важливими і для своєї сім’ї.

Отже, можна констатувати подібність сімейних цінностей респондентів з Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу, хоча серед шотландських респондентів більшу вагу, порівняно з жителями інших частин Об’єднаного Королівства, мають цінності поваги і довіри.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що британська сім’я протягом усієї історії свого розвитку віддавала перевагу різним цінностям, зміст яких значною мірою детермінувався поглядами на саму сутність сім’ї, характером розподілу рольових обов’язків, закритістю/відкритістю сімейного колективу щодо суспільства, покладеними на неї функціями. Останніми роками спостерігається підвищення уваги до моральних, гуманістичних цінностей, які розглядаються як основоположні принципи, що забезпечують ефективну життєдіяльність сімейного мікроколективу, ефективно його функціонування.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у визначенні практичного досвіду формування сімейних цінностей у британському суспільстві.

Література

1. Елизов А. Н. К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи / А. Н. Елизов // Вести Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1996. – № 1. – С. 43–44.
2. Лонгиер В. Особенности выходного дня английской семьи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekkesiast.ru/2013/06/2737>. – Назва з екрана.

3. Петрищев В. И. Семья как институт социализации в Великобритании / Петрищев В. И., Грасс Т. П., Алексеенко И. В. // Человек и образование. – 2009. – № 1 (18). – С. 183–187.
4. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: курс лекцій. – К. : Либідь, 1993. – 390 с.
5. Семейная жизнь англичан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lib.7.com/evropa/871_semeinja_england.html. – Назва з екрана.
6. Царева А. П. Английская дворянская семья во второй половине XVIII – начале XIX в.: жизненный уклад и нравственные ценности : дис. ... кандидата ист. наук : 07.00.00, 07.00.03 / Царева Александра Петровна. – М., 2012. – 316 с.
7. Family Values. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fpssc.org.uk>. – Назва з екрана.
8. Winter K. Family Values still rule: A new survey of the nation's behavior paint a positive picture of life in modern Britain / Katy Winter [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2299954/Family-values-rule-A-new-survey-nations-behaviour-paints-positive-picture-life-modern-Britain.html>. – Назва з екрана.

Т. В. Кравченко

Семья и семейные ценности в Великобритании: история и современность

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

Рассмотрена сущность семейных ценностей как феномена, который имеет важное значение для семьи, уважается и поддерживается всеми ее членами, обеспечивает крепость семейного союза. Показан генезис семейных ценностей британской семьи, установлена их обусловленность традициями, функциями, которые возлагаются на этот социальный институт. Выявлены отличия в семейных ценностях, характерных для жителей разных стран Объединенного Королевства. Установлено, что в последние годы британцы отдают приоритет моральным, гуманистическим ценностям, которые рассматриваются как основополагающие принципы, обеспечивающие эффективную жизнедеятельность семейного микроколлектива, успешность его функционирования.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, семейные традиции, функции семьи, Великобритания.

T. V. Kravchenko

Family and Family Values in Great Britain: History and Contemporaneity

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The essence of family values is considered in the article as a phenomenon that has an important significance for family and is supported by all its members, provides the durability of domestic union. Family values can be divided into material (domestic property that is transferred by succession) and spiritual (issues about sense of life, ethics and moral, carnal knowledge, family traditions, understanding of the roles of man and woman, senior generation, and also friends, neighbours and strangers, domestic way of life on the whole). The genesis of domestic values of British family (friendship and respect; religion – family is the union sanctified by church; duty to the family; close connection with morality, religiousness and way of life that gives an opportunity to distinguish good from evil) is presented, their conditionality is found out to be set by traditions (clear distribution of functions after gender; maintenance of the family name, estate and the birth of a heir; moral education of children and providing the proper education for them; British family presents a reserved circle limited by own interests, closed for strangers; replacement of religious code by material welfare; regular visits to church, traditional domestic dinners, celebrations of Christmas, Easter, birthdays of family members, graduation of school or university), by functions that depend upon this social institute. In the British culture family is an instrumental value – an instrument to achieve other important values. Likeness and divergences in family values are educed peculiar to the representatives of different countries of the United Kingdom. It is found out that in recent years the British give preference to moral, humanistic family values (loyalty, understanding, tolerance, anxiety, honesty, respect, trust) as fundamental principles that provide the effective vital functions of the family institute. The Scotch are established to attribute greater weight to the value of respect and trust in family life, in comparison with the habitants of other parts of the United Kingdom.

Keywords: family, family values, family traditions, functions of family, Great Britain.

References

1. Elizov, A. N. (1996). K probleme poiska osnovnogo integriruiushchego faktora semi [On the problem of search for the main integrating factor of family]. *Vesti Mosk. un-ta. Ser. 14. Psikhologiya*, 1, 43-44.

2. Longiier, V. *Osobennosti vykhodnogo dnia angliiskoi semi* [The peculiarities of English family weekend]. Retrieved from <http://ekkleziast.ru/2013/06/2737>.
3. Petrishchev, V. Y., Grass, T. P. & Alieksieienko I. V. (2009). *Semia kak institut sotsyalizatsyi v Velikobritanii* [Family as a socialization institute in Great Britain]. *Chelovek i obrazovaniie*, 1 (18), 183-187.
4. *Teoriia ta istoriia svitovoi ta vitshyznianoii kultury* (1993) [Theory and history of world and domestic culture]. Kyiv: Lybid.
5. *Semeinayi zhyzn anglichan* [Family life of the English]. Retrieved from http://lib.7.com/evropa/871_semeinja_england.html.
6. Tsareva, A. P. (2012). *Angliiskaia dvorianskaia semia vo vtoroi polovine XVIII – nachale XIX v.: zhyznennyi ukhad i nnavstvennyie tsennosti* [English noble family in the second half of XVIII – beginning of XIX century: way of life and moral values]. (Candidate dissertation, Moscow).
7. Family Values. Retrieved from <http://www.fpssc.org.uk>.
8. Winter K. Family Values still rule: A new survey of the nation's behavior paint a positive picture of life in modern Britain. Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2299954/Family-values-rule-A-new-survey-nations-behaviour-paints-positive-picture-life-modern-Britain.html>.